

ANTONI BACH I RIU

Pelegrins als grans santuaris medievals

PANORAMA RELIGIÓS

El fenomen del pelegrinatge a llocs sagrats és molt primitiu, perquè en tenim exemples a la Bíblia, en el santuari de Silo i després al temple de Jerusalem. Un teòleg podria objectar en contra dels pelegrinatges, amb la idea de Déu present a tot arreu. ¿Per què s'ha d'anar a un lloc determinat?

Entre el puritanisme d'un teòleg i els sentiments de la massa popular es donen un enfilall de motivacions, que es pot considerar impossible de constatar-les totes; n'expressaré algunes. Una és la pregària col·lectiva, que es fa en la convivència dels aplecs; la coneixença d'un país estrany; l'art religiós; la recerca de l'aventura; la poca aptitud per al treball reglamentat; el vici de la mendicitat; el recobriment de la salut corporal o psíquica; el sentit penitencial; el perdó dels propis pecats; l'adquisició de relíquies o estelles de la creu del Senyor, de la terra del Calvari; dels claus de la crucifixió, que generalment eren còpies fetes pels ferrers de Jerusalem; espines de la corona, o bé del suposat arbust que les produïa; aigua del Jordà, o del pou de la Samaritana.

Concretant les pelegrinacions a Roma, podien ésser motivades pel sepulcre de sant Pere; per aconseguir del Papa l'absolució d'una excomunió; per l'obtenció o la confirmació d'un càrrec o privilegi. Des del 1300 es celebrà a Roma i es divulgà el jubileu de la celebració del naixement de Crist, i acudiren a Roma un aixebuc de pelegrins a peu i altres amb cavalls, que en els ponts del Tíber ocasionaren ferits i morts. Cal comptar-hi entre els motius bona part dels anotats en el paràgraf anterior.

Tan aviat com es restaurà l'església i la vida cristiana en el nostre país, després de l'època mussulmana, o del seu predomini en les Espanyes, es va desvetllar la devoció a diverses advocacions religioses, com el Sant Sepulcre de Jerusalem i Sant Pere de Roma. Aquests llocs ja portaven una tradició molt vella, perquè hi hagué pelegrins als Llocs Sants, almenys des del segle IV, com fou la mare de l'emperador Constantí, Santa Elena, i la coneguda com la pelegrina Egèria. De Terra Santa en procedeixen les notables relíquies del Crucificat, un tros de la creu, la seva túnica, el sant llençol; moltes espines de la corona, algun clau. Les pelegrinacions es feren massives en l'època de les croades. Hi acudí gent de totes les categories socials, des dels reis i comtes fins als descamisats i bandolers. S'arribà a formar al centre d'Europa un exèrcit croat d'adolescents, que moriren pel camí de Jerusalem en gran part. Un dels motius de les croades fou l'alliberament del país, per a facilitar les visites als Llocs Sants, després que Palestina fou ocupada pel musulmans.

Viatges a Roma, per motius eclesiàstics o missionals, consten des de la baixa edat mitjana, en temps de Gregori el Gran (s. VI); hi anaven bisbes i missioners de diverses nacions del nord d'Europa. Els pròpiament pelegrins eren els qui volien visitar el sepulcre de sant Pere, que sovint es diu sant Pere i sant Pau. Les monedes, que es trobaren en el sarcòfag de sant Pere, demostren la continuïtat de les visites que s'hi feren des de l'època de Constantí¹

Una tradició escampà la idea de la predicació de sant Jaume apòstol a Espanya, i que el seu cos estava sepultat en el *Campus stelle*; nom que representaria l'aparició d'un estel en aquest lloc, que en la documentació és *Sti. Jacobi Gallicie*. Des del segle IX se n'ha escrit quelcom; ara bé, les pelegrinacions a la seva capella començaren més tard que les dels Sants Sepulcres de sant Pere i de Jerusalem. Ens trobem amb un altre sepulcre sant.

SANT SEPULCRE

Cal recordar que en els temps anteriors a la segona meitat del segle XII, poc més o menys, la intenció principal del pelegrins no era visitar arquitectures ni imatges; s'anava a venerar els cossos dels sants màrtirs; la possessió

1. KIRSCHABAUM, JUNYENT i VIVES, *La tumba de san Pedro y las catacumbas*, BAC, 125, Madrid, 1954.

de la relíquia d'un sant era una aspiració general, que fou motiu de robatoris de relíquies i lluites entre pobles. Ens trobem a la primera meitat del segle XI amb l'existència d'esglésies dedicades al sepulcre d'un sant o santa. Dins del bisbat de Solsona tenim el *martyrium* de sant Eudald a Sorba, com ho han estudiat Albert Bastardes i Manuel Riu; d'aquest sepulcre (s. VI), on s'hi ha trobat un esquelet humà sense el cap, els monjos de Ripoll s'endugueren el cap, a finals del segle X, per a deixar-lo dins l'altar de Santa Maria de Ripoll.

Hi hagué el Sant Sepulcre de Palera a Beuda de la Garrotxa. El Sant Sepulcre del terme de les Oluges, junt a la casa Molgosa, ara ensorrat. Sant Sepulcre a Olèrdola; a Peralada; a Batea de Tortosa; a Santa Anna de Barcelona, i a la Seu d'Urgell (1045).

En l'acta de consagració de l'església de Sant Esteve d'Olius (1079), consta que l'altar de dalt era dedicat a Sant Esteve, i el de la confessió ho era al Sant Sepulcre de nostre Senyor Jesucrist i de santa Maria la seva Mare. Altre document del 981 ens fa saber que ja existia aquí una església dedicada a sant Esteve. De la confessió modernament en diem la cripta.²

Entre les relíquies procedents de Terra Santa o de Roma s'hi ha de comptar la relíquia notable de la Santa Creu, que es venera a Anglesola. La tradició popular conta que la portà un àngel en forma de pelegrí. El fet que es pot considerar fiable és que la portà un pelegrí que retornà al nostre país després d'un viatge als països orientals en una de les croades. La capseta, on es conserva el trocet de fusta, té un disseny bizantí, segons el parer d'Agustí Duran i Sanpere, amb qui ho vàrem examinar.³

HOSPITALS DE POBRES I PELEGRINS

Un complement necessari per als pelegrins fou la construcció d'hostals, que feien la missió d'hospital quan convenia, això gairebé sempre en les rutes principals, on discorria el transport comercial i la correspondència amb cavalcadures. El comte Berenguer Ramon féu construir un hostel de pelegrins abans del 1095 a la mateixa ciutat de Barcelona. N'hi hagué molt aviat

2. *El Martyrium de Sant Eudald de Sorba*, Solsona, 1981. A. BACH, *Olius, un poble del Solsonès*, 2ª ed., Solsona, 1990. GGCC. BARAUT. Documentació de l'ACU, *Rev. Urgellia*, 5, doc. 581, Seu d'Urgell 1982.

3. A. BACH, *Història d'Anglesola*, Ed. Caixa d'Estalvis de Catalunya, Barcelona, 1987.

en les comunitats agustinianes de Cardona, de Solsona (1111), la Seu d'Urgell; Berga i Puig-reig, Cervera, Granyena, Guardiola quan s'hi establiren els Santjoanistes i els Templers, els Premostratesos a Fondarella; els Trinitaris a Anglesola, els Franciscans a Tàrrrega, i altres a Lleida, a Bujaraloz i en tots els monestirs medievals.

Això consta en la documentació publicada de Girona, Vic, Solsona i altres arxius. En un document, del 1138, entre d'altres de l'Arxiu Episcopal de la Seu d'Urgell, consten llegats als hospitals de Jerusalem i de la Seu. Des d'aquests anys apareixen els Hospitals de Jerusalem, que eren en general de l'orde militar i hospitalària de Sant Joan de Jerusalem (1109); el 1111 tenien casa a Cervera i a Balaguer; el 1157 s'havien establert a diversos llocs de l'entorn i a la mateixa ciutat de Lleida. Des de la segona meitat d'aquesta centúria, tant els Hospitalers com els Templers es difongueren a molts llocs des del Llobregat cap a les terres de ponent de Catalunya.⁴

Les rutes principals estaven protegides no solament per torres de guaita, sinó també assistides amb una multitud d'hostals, on s'hi acollien homes i bèsties, i, en cas de malaltia, tenien la missió d'atendre'ls. Dins el terme de Bagà hi ha hagut l'Hospitalet; en el coll de l'Alzina, sota Corredà hi hagut l'Hostal dels Aguilar, que més endavant s'ha dit l'Hostal del Bisbe, prop de la cruïlla dels camins de Berga a Cardona i a Solsona; l'Hostalet a Olius, i altres en direcció a Lleida, com el de Sant Pelegrí dins el terme de Biosca. Tant els pelegrins com els malalts trobaven assistència en el monestir de Montserrat.

PROTECCIÓ LEGAL DELS PELEGRINS

La major mobilitat de la gent del nostre país, sia per motius de religió, sia per al comerç, exigia unes institucions de protecció, que comprenguessin sobretot les persones que s'havien de desplaçar i que no eren gent d'armes. Un primer pas foren els decrets de *Pau i treva*, dels concilis de Toluges (1027) i de Vic (1033). En aquesta seu hi havia el bisbe Oliba, que en fou el principal

4. ACA. St. Joan de Jerusalem, 108,2- BARAUT. *Doc. de l'ACU. Urgellia*, X. (1991), J. Mª MARQUÈS, *Cartoral, dit de Carlemany del bisbat de Girona (s. IX-XIV)* 1993. J. MIRET I SANS, *Les cases dels templers i hospitalers a Catalunya*, I.E.C. Barcelona 1918.- DELAVILLE LE ROUX, Joseph M. Marie-Antoine, *Cartulaire general de l'Ordre des Hospitaliers de S. Jean de Jerusalem*, doc. 36 (1111).

promotor. Era amic i assessor, no solament del comte de Barcelona, sinó també del rei Sanç el Major, de Navarra, que dominava el nord d'Espanya, des de la Ribagorça fins a Galícia. Tant si fou en el concili de Toluges com més endavant ja era conegut el 1065, poc abans de la formulització dels *Usatges de Barcelona*.

En aquesta direcció s'havia manifestat el primer concili universal, el Laterà del 1123. D'acord amb aquest concili, el de Narbona (1128), on s'havien reunit els bisbes de la Provença, de Tolosa i de la Tarraconense, confirmà el decret de *Pau i treva* del Laterà. Fou en el Laterà II (1139) on es decretà la protecció als pelegrins, als monjos, als clergues i comerciants que estessin en ruta. Tan aviat com es reuní a Lleida (1173) el concili de la Tarraconense, en la constitució xv es repeteix la concessió de la salvaguarda. També ho féu la cort de Fontaldara, del mateix any, que potser era Fondarella, i en tot cas un lloc de l'entorn de Lleida. Es tornà a proclamar en corts posteriors. En la cort de Tortosa del 1225, s'insisteix en la protecció a favor dels ordres militars de l'Hospital i del Temple.

La protecció als *hospitals* es manifesta per primera vegada en la cort de Tarragona de 1235.⁵

ESTAMENT DELS PELEGRINS

Molta informació sobre aquest tema es troba en els testaments; n'he seleccionat uns 70, entre els 3000 i escaig dels que han estat publicats, de la Seu d'Urgell, de Vic, de Girona, alguns de Barcelona i els que he transcrit de Solsona. Són més d'un miler els documents d'abans de l'any 1000 i, en aquesta fase, de testaments n'hi ha pocs.

En aquest estudi m'he limitat als testaments, que es troben en la documentació citada, fins a finals del segle XII, encara que sobre l'any mil en coneix pocs del bisbat de Vic.

5. ACA. Liber Feudorum Major.-FLOREZ, *España Sagrada*, t. 28. HEFELE, *Historia de los Concilios*, t. IV. MANSI, *Collectio Conciliorum*, t. 22. Joseph SAENZ DE AGUIRRE, *Conciliorum Hispaniae*. t. V. Romae 1755. TEJADA Y RAMIRO, *Colección de los cánones de los concilios*. P. FITA, *Cortes de los antiguos reynos de Aragón, Valencia y principado de Cataluña*, t. I, p. 14. Madrid, 1898-1919. R. D'ABADAL I DE VINYALS, i F. VALLS I TABERNER, *Usatges de Barcelona, 1913*. J. ROVIRA ERMENGOL, *Usatges de Barcelona*, Ed. Barcino, Barcelona, 1933.

De primer antuvi, sembla que en aquest àmbit de la meitat de Catalunya, la constatació d'uns 40 pelegrins que feren testament durant més de dues centúries, és una proporció molt baixa. Ara bé, s'ha de tenir present que no tots el pelegrins feien testament, perquè molts eren pobres i no tenien gran cosa per deixar. Hem de comptar que els 40 pelegrins coneguts no anaven sols, i, per tant, representarien més o menys unes quaranta pelegrinacions. Bona part dels pelegrins, que ens han deixat testament, eren nobles o cavallers, i del conjunt se n'ha de dir que eren persones econòmicament ben situades, com ho palesen la multitud de llegats que fan. Podia ser que alguns d'aquests personatges es decidissin a pelegrinar, prescindint de cap convocatòria general, i partiren acompanyats de vassalls o servidors, quan es tracta de nobles o cavallers. Altres persones d'inferior categoria social tampoc anaven sols, perquè feien testament de paraula, com permetia la llei gòtica, i es comptava amb uns testimonis, que havien estat amb el testador, i si aquest moria en feien la declaració sacramental. És normal que aquests testadors fessin les declaracions en un moment de malaltia, durant el viatge.

En el moment que es publicaren aquests testaments hem de creure que el testador havia mort en el viatge, o que no retornà al seu país; de manera que en aquest temps n'hi hagué molts més de pelegrins, que van retornar sans i bons del seu pelegrinatge i no tenien necessitat de conservar el mateix testament.

Tornant a l'estament dels pelegrins, hem llegit que consten com aitals unes senyores, que tampoc hem de creure que anessin soles.

Que el pelegrinatge a diversos santuaris era un fet força popular, es comprova en altres testaments, com aquest d'Isarn Ramon, del Solsonès (1070), que fa llegats a Sant Benet, a Santa Maria de Solsona, a Santa Maria d'Adrall, el Sant Sepulcre, St. Pere de Roma, Sta. Maria del Puig, Sta. Maria de Montserrat, Sant Fruitós de Bages, Sta. Maria de Solerols, a Sta. Maria de Barcelona.

En aquest quadre hi ve una mostra del pelegrinatge medieval, en la documentació consultada.

PELEGRINS ALS GRANS SANTUARIS MEDIEVALS

	Roma	Terra Santa	Compostella	Puig de França
Senyores	1	1		1
Clergues	2	2	3	
Particulars	7	8	4	1
Nobles		7	1	
Vescomtes		1		
Comtes			1	

Segurament que els comtes de Barcelona farien altres pelegrinacions que no consten en aquesta documentació.

En aquest sondeig documental veiem com el nombre major de pelegrins fou de particulars, dels quals no consta la seva categoria feudal; de clergues i de nobles; el comte fou Berenguer Ramon, el Fratricida; el vescomte fou Pere de Castellbo, que havia tingut conflictes amb el bisbe Pere Berenguer d'Anglesola. Altre noble, que s'ha de comptar entre els que pelegrinà, potser a Sant Jaume de Galícia, fou el conflictiu Guillem de Berguedà. Sabem que morí el 1196, i havia fet testament el 1178, anys en què estigué en terres de Castella. El 1175 el seu pare féu testament a Solsona, i en les signatures hi consten Guillem, Ramon i altres. Es troben documentats altres pelegrins, que s'anomenen com aitals, però no manifesten el seu destí i fan testament. Així esdevingué amb Albert de Girona, com ho certificaren els clergues Odroari i Seniofred, el 958.⁶

CONTINGUT

Entre els particulars apareix, fent testament l'11 d'octubre del 998, un tal Guillem, que s'anomena pecador i proposa viatjar a Sant Pere de Roma i altres esglésies per obtenir el perdó dels seus pecats. Deixa l'herència a la seva muller Adovara i als fills. Fa donatius a Sant Cugat, a Sant Miquel, a Santa Maria de Ripoll, a Santa Maria d'Oló i altres llocs.⁷

6. ADS, perg. 753. L. M. MARQUÈS, *op. cit.* Doc. 51. Urgellia XI, A. LLORENS, *Documents de l'ADS*, 167. BARAUT, D.E.U. III, doc. 300. VII doc. 925. VIII, ap. 28.

7. Eduard JUNYNET I SUBIRÀ, *Diplomatari de la Catedral de Vic (Segles IX-X)*, Publicacions del tronat d'Estudis Ausonencs, Vic 1980. Doc.

Hem d'estar segurs, que en els pelegrinatges dels eclesiàstics, com dels altres, l'incentiu principal fou la devoció als diferents llocs sants, però sense deixar de banda l'esperit aventurer i altres preocupacions. El levita Ramon, que proposà anar a Sant Jaume de Galícia, probablement des de Barcelona, encara que fos de l'Urgell, tenia béns al comtat de Barcelona, dels quals en fa llegat a Santa Maria d'Urgell, a Santa Creu i Santa Eulàlia de Barcelona; a Cixila prevere de Ripoll i altres preveres; a Sant Cugat, a Sant Pere de les Puelles; a Sant Llorenç de la Vall de Lord, a Sant Llorenç de Munt; a Santa Cecília de Montserrat; al Sant Sepulcre de la Seu; a Sant Cristòfol de Salinoves (Baronia de Rialb), a Sant Vicenç de Cardona i altres. Un llegat especial fou el d'animals de corral, mobles de culte, antifonari, missal, salteri, quaternions de flors dels salms, teles, espasa, escut, escacs, taules, sobrepelliç, anell d'or, trompetes i altres (1045).

L'arxilevita de la Seu d'Urgell, Guillem, tenia propietats a Travesseres, Puigredon, Gerri, Les, al Vallespí, al Conflent i a Benviure del Berguedà. Abans d'emprendre el viatge cap a Roma, féu testament el 1051. Deixà els seus béns a Santa Maria de la Seu; als seus germans i altres familiars. Podria ser que hi hagués anat amb una missió eclesiàstica, com a representant de la seva canònica d'Urgell.⁸

Perquè els lectors que no estan habituats a la documentació medieval, puguin fer-se càrrec de la mentalitat dels pelegrins, transcriuré, traduint-ho del llatí, alguns documents. Una publicació sacramental de la voluntat d'un cavaller, anomenat Ramon, Fou signada el 17 de febrer del 1098, abans dels sis mesos del seu traspàs. Sembla que aquest personatge era un feudatari de Biosca:

Sota l'ordenació del jutge Guillem i el sacerdot, per a l'aprovació de les darreres voluntats del difunt Ramon, i el què manà en el seu testament per a la seva ànima; testifiquen els testimonis, que també són els almoiners, és a dir, Guilla la seva muller, Gerbert Jozbert i Berenguer Ramon, cunyat seu. Jurem davant de Déu tri i un, i sobre l'altar de Santa Maria, que té una església o basílica en el terme del castell de Biosca, el que nosaltres hem fet més ben executat, i havent vist i sentit com el dit actor ordenà la seva plena voluntat de paraula, o en el seu testament. Primerament deixà al Senyor

8. BARAUT, Urg. V, doc 588, Id. VI, doc. 643. La Seu d'Urgell, 1983.

Déu i als seus sants o santes, per a remei de la seva ànima, dels seus mobles un seu cavall i la seva mula; i pregà als seus amics ja citats que, quan s'esdevingués la seva mort, prenguessin aquest cavall i el venguessin de la millor manera possible; i del seu preu en donessin, per a Sant Jaume de Galícia i la seva obra, tres onces o l'equivalent en or o plata; a Guillem Guifred, quatre mancusos o l'equivalent en or, per a misses; i a Arnau Bernar dos auris, per a misses i per l'obra de Santa Maria de Biosca i per un passionari, que facin una onça d'or; i a Santa Maria de Biosca del Pla, quatre mancusos d'or, per la llum i per al millor servei, segons l'apreciació dels marmessors. La part, que restés del preu, serà per a cancellar els meus deutes. Quelcom que sobrés, que sia donat a Déu per a misses i remei de la seva ànima. També deixà a Déu i a Santa Maria de Solsona la seva mula i el seu cos, a fi que els canonges recullin bonament el seu cos i atenguin la seva ànima en totes les seves oracions; rebent els canonges la meitat del preu, i l'altra meitat per a la seva obra.

Ramon Gombau li devia 30 onces i per elles n'havia rebut 6 mojudes de vinya, que valen 30 onces d'or o de plata. D'aquestes onces en concedí tres d'or a Santa Maria del Puig i la seva canònica; quatre onces d'or per al Sant Sepulcre de Jerusalem, o bé altre obsequi que se li pugui fer; a Santa Maria de Solsona i la seva canònica, quatre onces d'or per a misses i per al conjunt de les seves oracions. I a Sant Nicolau, dues onces o el seu valor en or, per misses i per totes les seves oracions. Sis onces que resten són per a la seva muller Guilla i per als fills nats del dos. D'aquestes onces citades deixà a Santa Maria de Solsona i la seva canònica una mojada, que ja mantenen, i que els seus servidors en treguin els fruits, fins que es compensin les quatre onces suscrites. I deixà al seu fill Torrò un cavall, el seu alberg, la seva espasa, el seu escut i la seva llança; d'aquest alberg Ug Arnau li donava o el valorava en deu onces, que les hi donarien. al seu pare deixà un cavall i un alberg, i deixà a la seva muller Guilla i als fills dels dos les eugues, bous i ases, i el bestiar gros i menut, els vaixells grans i petits, i els sarraïns i sarraïnes. Tot això ho deixà per la seva ànima i per remissió de tots els seus pecats, i pregà que la seva muller, si li sobrevivia, s'alimentés dels seus béns mobles, i que els fills dels dos fossin ensinistraats en els cavalls; també els deixà tota la seva roba o draps. D'entre els seus alous, manà que el de Torrefeta, que havia estat de Guillem Ramon i els seus fills, sigui de Torrò, de nom Bernat Ramon, i de Pere Ramon durant la seva vida. Després de la mort dels dos, serà tot de Déu i de Santa Maria de Solsona. L'altre alou de Torrefeta, que posseïa per altres motius, el deixà als seus fills, Bernat Ramon i Pere Ramon, menys les compres que havia fet a la seva muller Engelsia, que seran per la

seva filla Ermengada. De les compres, que féu a Biosca, des del Quer de Galí en avall, en deixà la meitat a Ermengarda i a Guillem Dalmau i a Mora; als seus fills, Bernat i Pere, l'altra meitat. El seu alou de Queraç el deixà al seu fill Ceriola, anomenat Berenguer Ramon. L'alou de Matabous i el Comtal i ço de Manolelles, que és del Quer de Galí en amunt, ho cedí als seus fills, Bernat i Pere i a les seves filles, Bota i Maria, amb el pacte següent, que si es maridaven les seves germanes, aquestes filles seves ho conservin. L'alou citat anteriorment i els d'Agremontell i de Granyena, els deixà als seus fills, Bernat i Pere; si un dels dos morís sense fills, que passi al que visqui.

Per damunt de tot, deixa a la seva muller Guilla els alous susdits, sense contemplacions de fills o filles, per a tota la vida, si no es maridava; en cas que ho fes, li deixà l'alou de Matabous, el Comtat, i allò del Quer de Galí en amunt, mentre visqui; després de la seva mort, que ho recuperin els citats fills dels dos. L'alou d'Ortoneda i d'Oluja els deixà a Bernat i Pere i a Berenguer; igualment l'alou de La Vansa. De les siss onces citades, que havia deixat a la seva muller i als fills, manà que es donessin tres onces als marmessors, i les altres al bisbe, que hi hagi, per una missa cantada i pel preu del monument del seu pare Bernat.

I havent ordenat això el dit difunt, hem actuat com està escrit i nosaltres hem testificat legalment, fent-ho en presència del dit jutge i el sacerdot, mitjançant el citat jurament en el Senyor.

Fet això el disset de febrer de l'any trenta-vuit del rei Felip. Sig+ne de Gerbert Jozfred. Sig+ne de Berenguer Ramon. Sig+ne de Guilla; nosaltres som els marmessors d'aquesta causa. Sig+ne de Ramon Jozbert (anagrama). Sig+ne de Berenguer Bernat. Sig+ne d'Andreua; nosaltres som els testimonis i ho hem jurat fidelment dintre els sis mesos del seu òbit. Sig+ne d'Arnau Bernat (anagrama). Sig+ne de Guillem Arnau (anagrama). Sig+ne d'Ermengol (anagrama); nosaltres que hi hem estat presents.

Rodolf que ho ha transcrit i ha imprès aquest signe (anagrama).

Cal ressaltar també Arnau Berenguer, fill de Berenguer Ramon, home del Solsonès, desplaçat cap a la Segarra. No es poden deixar en un resum les paraules del pare i les de del seu fill, que abans de partir al Sant Sepulcre, disposa dels seus béns. Val la pena traduir el document, que conservem en el pergami original (1102) i en la transcripció molt posterior del Cartoral II. La transcripció és força fidel a l'original, però hi ha unes diferències gramaticals, de poca importància, en favor de l'original; com Bernardum Blidgarium en lloc de Bernardum Blidgarii

Sigui inotificat a tots els homes, tan els presents com els venidors, com Arnau Berenguer, fill meu, vingué junt amb mi a l'església de Santa Maria de Solsona per a fer-hi una vetlla i implorar la misericòrdia del senyor. Perquè aquell que és el guia de totes les bones persones, sigui el seu conductor en el camí vers el Sant Sepulcre, on desitjava anar. Feta la vetla i havent oït missa l'endemà i havent presentat al Senyor la seva ofrena, ens conduí a mi, el seu pare, a Bernat Blidgar, cavaller seu i Ramon Guitard, prepòsit de la citada església, davant l'altar de Santa Maria i ens digué: «Pare i els altres que esteu amb mi, us vul obrir el meu cor; vosaltres saveu com el meu germà, Arnau Pere, em donà el castell anomenat de Malgrat, com alou propi; ara jo que sóc jove, volent fer el camí que us he dit, no tenint germans ni fills, als quals pugui cedir-lo; per això escolteu el meu encàrrec: deixo el susdit castell a tu el meu pare i a la meua mare per tota la vostra vida; que el tingueu i posseïu sense frisança de ningú. Després de la vostra mort el deixo a Santa Maria, davant de la qual estic; i per benifer li reservo l'oli suficient per illuminar nit i dia el seu altar aquest any sencer. I com que no ho puc retardar, us prego que li féu un document, com us ho he exposat».

Dient aquestes coses, prengué el mateix missal de Santa Maria i, tal com s'ha dit, li formalitzà el donatiu sobre el seu altar.

Després d'això, alegre i content s'acomiadà de nosaltres.

Per tant jo, Berenguer, el seu pare, i Bernat Blidgar, el seu cavaller i Ramon Guitard fem el document a la predita Santa Maria sobre l'anomenat castell de Malgrat. Aquest susdit castell està situat en el comtat de Berga. Confronta per l'orient amb els termes de la Manresana i d'Oluja; per la banda de migdia, amb els castells de Prenyanosa i de Tudela; pel septentrió, amb els termes de Tudela i del dit castell de la Manresana.

Tot el resultat inclòs en aquestes quatre confrontacions, el castell, la vila amb els seus habitants; els camps amb les terres conreades o no; les vimyes plantades amb els vinyals; els molins i les capçaleres de les seves aigües i el seu instrumental; el construït i el destruït; montanyes, selves, garrigues, pedres mobles i immobles, les fonts i els seus corrents, vieductes, reductes, prats, pastos, pujols construït i per a construir, amb totes les seves pertinències; serveis, plets, processos i decrets; l'església amb els delmes i primícies i les oblacions dels fidels. amb tota la integritat ho entreguem a la susdita Santa Maria i als seus canonges; amb les entrades i sortides i totes les pertinències, per a tenir-ho i posseir-ho i per fer-ne el que vulgui.

Tanmateix, si nosaltres els donants, o qualsevol home o dona, que s'alcessin contra aquest document de donació per a impugnar-lo, que no ho puguin reivindicar; sinó que el qui intentés trencar-lo, ho compensi quatre vegades

a la dita església, amb l'increment de tota millora, i resti lligat pel vincle d'un anatema, mentre no s'aconsegueixi la satisfacció; i en endavant aquesta donació resti ferma fins al final dels temps.

Fet aquest document de donació el 19 d'abril de l'any de l'encarnació del Senyor (mil) cent dos. Sig+ne de Berenguer Ramon. Si+gne de Bernat Blidgar. Sig+ne de Ramon Guitard; nosaltres que hem redactat aquest document en lloc i per manament dels susdit Arnau, i hem manat que ho signessin els testimonis avall anotats: Sig+ne de Guerau Gombert. Sig+ne de Gombau Godall. Sig+ne d'Arnau Guadamir. Sig+ne de Ponç Bernat.

Pere Seniofred, levita i canonge, a qui han encarregat escriure aquest document i bonament ha imprès aquest signe (Firma abreujada o simbòlica) en el dia i any anotats abans.

Altres nobles foren més tardans en les pelegrinacions, com Pere de Castellbò, vescomte, que havia tingut conflictes amb el bisbe Pere Berenguer d'Anglesola (1123-1141), com el seu fill en tingué amb el bisbe Arnau de Preixens (1167-1196). En l'any 1141, quan Pere de Castellbò pelegrinà, els Llocs Sants estaven en pau sota el domini de Folch d'Anjou, i podria ésser que el viatge tingués també un motiu polític. Nogensmenys el seu testament és una mostra de religiositat. Després de fer i reconèixer béns a la seva muller Sibilla i als fills, fa llegats a Santa Maria de la Seu, a Santa Maria de Serrabona, a Sant Miquel de Cuixà, a Santa Maria de Ripoll, a Sant Martí del Canigó; als monjos militars del Temple, a l'Hospital de Jerusalem. Vol que la seva muller quedi protegida sota la batllia del comte de Barcelona, dels comtes d'Urgell, dels de Pallars, de Galceran de Pinós, de Ponç de Santa Fe, del bisbe i de la canònica de la Seu.⁹

Consten pocs viatges de dones, sobretot llunyans, en aquesta època. He trobat dos testaments de senyores pelegrines; Ingildrada al santuari de santa Maria del Pui (981). Altra senyora, Ferrera, pelegrinà per a visitar el Sant Sepulcre de nostre Senyor Jesucrist; era de l'Alt Urgell i deixà aquí fills i germans, als quals traspassa els seus béns, com també a un sacerdot (1163).¹⁰

9. A D S. Perg. 295 i 364, 157 x 283 mm. Cartoral II, doc. 68, ff. 64v-65r. Vd. A. BACH, Urg. 13 (1997) i *Diplom. de L'ADS (1100-1200)* doc. 17.

10. Diplom. de la Cat. de Vic, doc 480. BARAUT, Urg. XI, doc. ap. 70 (1993).

SANTUARIS I MOTIVACIONS

Comptant principalment amb la documentació de Solsona, de la Seu d'Urgell, consultada fins al segle XII, la de Girona, publicada per J. M. Marquès i la que està publicada de l'Arxiu Episcopal de Vic, que és anterior a l'any mil, he trobat 10 documents amb disposicions testamentàries de pelegrins que anaven a Roma. La major part són dels anys 1037 al 1183. S'ha de considerar només un sondeig, puix que el nombre seria molt superior si es consultaven els documents de Vic, posteriors a l'any mil, i els grans arxius de Barcelona.

Com he indicat en la introducció, els bisbes o els seus representants havien d'anar a Roma, per diversos motius. Del 1010 consta que els bisbes no podien ausentar-se de la seva diòcesi més de tres setmanes, fora del cas de la visita als sepulcres de Sant Pere i Sant Pau, on hi avaven amb carta de recomanació de l'aquebisbe de Narbona. Durant el segle XI, continuant l'obra dels carolingis, es treballà molt a Catalunya i altres llocs d'Espanya en la romanització de la Litúrgia, i l'intercanvi amb la Santa Seu era sovintejat. A mesura que s'anava ocupant el país, que havia estat sota el poder sarraí, els bisbes de Vic i d'Urgell sollicitaren diverses vegades la confirmació papal dels límits i patrimonis diocesans. El camí cap a Roma fou molt fressat tant pels eclesiàstics com pels comtes catalans.¹¹

Fora d'aquests viatges obligats hi hagué els de clergues i altres particulars, que acudien a Sant Pere de Roma per aconseguir el perdó dels pecats i «per a posar-se al servei de Déu i de sant Pere». En aquests documents no es parla dels diners que se'n porten pel viatge, ni si els pobres hi van mendicant, cosa que de fet esdevenia sovint. Els qui tenien béns mobles i sobretot immobles feien testament i en feien llegats, si fos el cas que morissin abans de tornar. Entre els primitius que acudiren a Sant Pere de Roma, es conserva a Girona el testament de l'11 d'octubre del 998 fet pel pelegrí Guillem, que s'anomena pecador i es proposa fer aquest viatge a Roma i altres llocs sants per obtenir el perdó dels seus pecats. Deixa l'herència a la seva muller Adovara i als fills. Fa un donatiu a Sant Cugat, a Sant Miquel a Santa Maria de Ripoll, a Santa Maria d'Oló i altres llocs.¹²

11. BARAUT, Uig. 3, doc. 171 (1101). Id. 4, doc. 324 (1012). R. D'ABADAL I DE VINYALS, *L'abat Oliva bisbe de Vic*, p. 182. MONCADA, *Episcopologio de Vic*, (1891), p. 218.

12. Diplom. de la Cat. de Vic, cit. doc. 621.

Encara que molts emprenguessin una pelegrinació en gran mesura per temperament aventurer, no se'n podia dir el mateix de persones que disposaven de molts béns i privilegis a diversos llocs, així l'arxilevita de la Seu, també Guillem, que féu testament, el 1051, abans de partir cap a Roma, demostra que tenia propietats a Travesseres, a Puigrerdon, a Gerri, a Les, al Vallespí, al Conflent i a Benviure del Berguedà. Deixa els seus béns a santa Maria de la Seu, als seus germans i altres persones.¹³

Les pelegrinacions a Sant Pere de Roma no disminuïren, però també se'n feien al Sant Sepulcre de Jerusalem i augmentaren durant els anys de les croades, com hem llegit en el cas d'Arnau Berenguer de Malgrat.

Altre lloc important visitat fou el *Sant Sepulcre de Jerusalem*: el canonge sagristà de la Seu, vol anar al Sant Sepulcre. Fa testament, el 1035, i disposa de béns immobles a diversos llocs de l'Alt Urgell, deixant-los a la seva germana Orúcia, a la canònica de la Seu, a Sant Llorenç de Morunys, a Sant Miquel de Cuixà, a Ripoll i a Sant Cecília d'Elins.

Ramon fa uns llegats testamentaris davant dels testimonis Bofill, Jofre i Bernat, i ho jurà sobre l'altar de St. Joan de l'església de Solsona. Posseïa mules i altres animals, productes de la terra, que en la meitat ho deixa a la seva muller; Guisla, com també els molins d'Olius; a Santa Maria de Solsona li diexà l'alou de Santa Eulàlia. Això fou disposat abans del 1037, i havent tornat de la pelegrinació morí aquí i no canvià el testament (1037).

Berenguer Guifré, abans d'anar al servei de Déu i del Sant Sepulcre, llegà béns a Torrefeta i altres llocs de l'entorn de Guissona.

Bernat Berenguer, de l'Alt Urgell, deixa el seus béns al seu germà Ramon Guillem i fill, en el cas que no torni de la pelegrinació al Sant Sepulcre del Senyor.

D'aquest mateix bisbat consten tretze testaments més pel mateix motiu; de Ramon Arnau, cavaller; de Pere Berenguer i Valença; de Bernat, casat amb Eldiarda; de Guillem Guitard de Caboet, que tenia molts béns al Solsonès; de Ramon Eccard, cavaller, amb béns al Pallars Jussà; de Berenguer de Josa; de Picapal, del mateix Pallars; de Ramon Bernat, feudatari d'Ug de Mataplana, casat amb Gebelina; del canonge Berenguer, orussense, que fa llegats a Santa Maria de la Seu, a Santa Maria de Ribes, als seus germans Arnau i Guillem, als Hospitalers i als Templers; de Pere de Castellbò vescomte,

13. BARAUT, Urg. 6, doc. 643

casat amb Sibilla, i fa llegat a la Seu, a Serrabona, a Ponç de Santa Fe, als Templers i Hospitalers. Tots aquests són entre els anys 1105 i 1141. Es donen altres pelegrinacions i testaments durant aquesta centúria.¹⁴

Altre lloc de pelegrinació fou *Sant Jaume de Galícia*. En la documentació publicada de la Seu d'Urgell, hi consta un pelegrí de l'any 1027.

Seniofred, que tenia un gros patrimoni escampat per l'Alt Urgell i a l'Osona (1035).

Geribert sacerdot, que tenia béns a la Vall de Lord i a l'Alt Urgell (1043).

Ramon, levita, que tenia els seus béns a diversos llocs del comtat de Barcelona; que ja he descrit abans (1045).

Guillem, volent partir pel servei de Déu i de Sant Jaume, fa testament. Deixa béns immobles situats en pobles de la Segarra i el Solsonès (1057).

Gombau, de l'Alt Urgell. Hi va perquè tem les penes de l'infern i vol aconseguir la misericòrdia de Déu; deixa en el país la mare i familiars i sembla que era solter (1099).

Ug Arnau, senyor del Llor i del Far, vol partir amb el seu fill cap a Sant Jaume de Galícia, i per tan fa testament i donacions (1132).

B. Guillem era casat i tenia fills i pare. Disposava, en testament, de béns que tenia a Corrà, a Capolat, a Ponts, al Rialb, a Balaguer, a Santa Maria de la Ribera (Joval), a Santa Maria de la Seu, a Sant Andreu d'Hortó (1156).¹⁵

Santa Maria del Puig, escrit també Puei, Pueg, Pui. Està situat a l'Alt Loire, i fou altre dels santuaris medievals que atreïen el pelegrins i era també el destinatari de molts llegats dels fidels cristians del nostre país. Aquest santuari fou conegut i visitat per gent de Catalunya, el 981, on hi anà la citada Ingildrada. No gaire lluny d'aquest lloc, a Clermont-Ferrand, s'hi reuní un gran concili, el 1095, amb la presència del papa Urbà II, que hi proclamà la primera croada per a l'alliberació de Terra Santa. La devoció dels catalans vers aquest santuari continuà durant tot el segle XII.

A més dels ermitans en el *Montserrat*, consten donatius i visites a Santa Cecília de Montserrat, el 988, segons la documentació de Vic. En l'Arxiu

14. BARAUT, Urg. 5, doc. 502. Urg. 8 1140, Urg. 9, doc. 1218, Id. 1233, 1250, 1262, 1310, 1337, 1395, 1396, 1452, 1467, 1478, Urg. 110, doc. 1567, SANGÉS, *Documents de Guissona*, Urg. 3, doc. 36. Dr. ANTONIO LLORENS, *Documentació de l'ADS*. Urg. 11, doc. 78. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet*, doc. 58.

15. BARAUT, Urg. VI, doc. 696. Id. VIII, doc. 1174. Id. X, doc. 1525. ADS. Perg. 556 (19 març 1132).

Capitular de Solsona hi ha un pergami del 1045, del levita Ramon, que fa un llegat a Santa Cecília de Montserrat, i el primer d'aquest arxiu, que es refereix a Santa Maria de Montserrat, és del 1070.¹⁶

El mot *santuari* no apareix fins el segle xv, almenys en el sentit que li donem modernament. En la documentació consultada l'església que es visitava en pelegrinatge se l'identificava pel nom del seu titular o del lloc, com era el Sant Sepulcre. Amb el renaixement de la devoció a la Mare de Déu, moltes esglésies dedicades a Santa Maria esdevingueren centres de pelegrinatge en aquesta època, el segle xii i endavant. Primerament es veneraven sepulcres o relíquies; des de la segona meitat del segle xii es comencen a venerar les imatges, en pintura i tot seguit en escultura. A Catalunya en tenim una gran tradició en la devoció a Maria i als sants en les seves ermites.

16. Diplomatarí de la Catedral de Vic. Doc. 110 i 536. BARAUT, Urg. V, doc. 588. A D S. Vd. XI, doc. 167.